

DOI: <https://doi.org/10.48261/ARPL211922>

Daniel Czerwiński

<https://orcid.org/0000-0002-2944-7741>

Instytut Pamięci Narodowej, Oddział w Gdańsku

KARIERA DĄBROWSZCZAKA. MICHAŁ ROSSNER I JEGO SŁUŻBA W ORGANACH BEZPIECZEŃSTWA. ZARYS ZAGADNIENIA

W pierwszym okresie funkcjonowania aparatu bezpieczeństwa w powojennej Polsce najbardziej pożądanymi byli starzy działacze, którzy mieli doświadczenie w pracy partyjnej i cieszyli się zaufaniem nadzorujących ich sowietników. Wyraźnie widać to w życiorysach osób zajmujących kierownicze stanowiska w rodzimej „bezpiece”¹. Ich ogólne biografie są znane od lat². Dzięki działaniom Instytutu Pamięci Narodowej stały się one powszechnie dostępne³. Nadal jednak brakuje szczegółowych

¹ Szczegółowe informacje na temat obsady stanowisk kierowniczych w aparacie bezpieczeństwa zob. *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005.

² Por. np. przedruk resortowego informatora *Ludzie bezpieki w walce z narodem i Kościołem. Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978*. Centrala, oprac. M. Piotrowski, wyd. 2, Lublin 2000.

³ W ramach cyklu „Twarze bezpieki” przygotowano wiele informatorów personalnych i wystaw. Por. np. W. Frazik i in., *Ludzie bezpieki województwa krakowskiego. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwie krakowskim w latach 1945–1990*. Informator personalny, wyd. 2, Kraków 2009; *eidem*, *Twarze krakowskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Krakowie*. Informator personalny, Kraków 2006; *Kadra bezpieki 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych aparatu bezpieczeństwa w województwach śląskim/katowickim, bielskim i częstochowskim*, wstęp i red. W. Dubiański, A. Dziuba, A. Dziurok, Katowice 2009; *Twarze bezpieki 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwach pomorskim/bydgoskim, toruńskim i wrocławskim*. Informator personalny, red. M. Szymaniak, Bydgoszcz–Gdańsk 2010; *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej 1944–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu*

informacji na temat tych osób⁴. Niniejszy artykuł ma pomóc wypełnić tę lukę. Opisuje on funkcjonariusza, który przez kilkanaście lat zajmował kierownicze stanowiska. W jego życiorysie jest wiele niewiadomych, których weryfikacja wydaje się niemożliwa bez pełnego dostępu do archiwów rosyjskich. Artykuł ten stanowi przyczynek będący wprowadzeniem do zagadnienia służby dąbrowszczaków w resorcie. Pokazuje przykład kariery człowieka, którego nazwisko przewija się w wielu teczkach osobowych byłych ochotników z Hiszpanii, związanych następnie z aparatem bezpieczeństwa.

Michał Rossner urodził się 29 kwietnia 1899 r. w Krzepicach w powiecie częstochowskim jako Chemja Lederman. Nie było to jego jedyne nazwisko, gdyż w różnych okresach występował też pod nazwiskami: Izaak Joffe, Henryk Skórzyński, Izidor Fajngold i Zygmunt Pipper. W szeregach komunistycznych znany był też jako „Stary”, a przede wszystkim „Herman”. To wyliczenie jest w kontekście bohatera niniejszego artykułu niezwykle istotne, bo nazwiskiem Rossner zaczął się on posługiwać dopiero od 1944 r., a w wielu wcześniejszych dokumentach jego poprzednie nazwiska bywały w różnoraki sposób przeinaczane, a niekiedy nawet mylone⁵. Używanie fałszywych danych było szczególnie istotne dla działalności Ledermana *vel* Rossnera w nielegalnych strukturach partii komunistycznej w przedwojennej Polsce.

Rossner pochodził z dość biednej rodziny robotniczej. Od dwunastego roku życia pracował zarobkowo w warsztacie czeladniczym. Zajmował się produkcją cholewek butów (wówczas wykonujących ten zawód nazywano kamasznikami). Tam wstąpił do związków zawodowych, a następnie Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy⁶. W trakcie swojej służby i pracy w partii napisał wiele życiorysów, ale ten okres swego życia przedstawiał przynajmniej w kilku wariantach. Na pewno w latach 1917–1918 działał w strukturach partyjnych. W materiałach

Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa. Informator personalny, red. J. Izdebski, K. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2007.

⁴ W tym zakresie tematycznym na uwagę zasługuje wyjątkowo wartościowy projekt wydawniczy *Leksykon bezpieki*, którego pierwszy tom ukazał się w 2020 r. (*Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa 1944–1956*, t. 1, red. W. Bagiński, M. Dźwiągł, Warszawa 2020). Biogramy osób związanych z organami represji ukazują się również w czasopiśmie „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”.

⁵ Dla ujednolicenia w niniejszym tekście używane będzie jedynie nazwisko Rossner.

⁶ Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy działała od końca XIX w. na terenie zaboru rosyjskiego. W 1918 r. część działaczy SDKPiL utworzyła wraz z Polską Partią Socjalistyczną (Lewica) Komunistyczną Partią Robotniczą Polski (KPRP), przemianowaną w 1925 r. na Komunistyczną Partię Polski (KPP). Szerzej na ten temat por. np. A. Friszke, *Państwo czy rewolucja. Polscy komuniści a odbudowanie państwa polskiego 1892–1920*, Warszawa 2020.

zgrupowanych przez Komintern⁷ podawana jest informacja, że był w tym czasie w Niemczech, gdzie miał prowadzić agitację⁸. On sam nie wspominał o tym jednak w momencie przyjmowania do aparatu bezpieczeństwa⁹. Podobnie przedstawia się kwestia pierwszego aresztowania. Tuż po odzyskaniu przez Polskę niepodległości na pewno został po raz pierwszy zatrzymany. Piszący jego charakterystykę w 1944 r. Jan Dzierżyński (syn Feliksa) odnotował, że w 1918 r. bohatera niniejszego tekstu zatrzymano pod zarzutem ataku na policjanta¹⁰. Sam Rossner w ankiecie specjalnej pisanej dla Urzędu Bezpieczeństwa w ogóle o tym nie wspomina. W życiorysie napisanym w 1952 r. na potrzeby Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej podaje natomiast, że pierwsze zatrzymanie nastąpiło w 1919 r., nie zdradzając przy tym powodów¹¹. Te niejasności w życiorysie zauważyli nawet kadrowcy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, którzy weryfikowali akta partyjne Rossnera. Nie próbowali oni jednak oficjalnie dowieść, jak było naprawdę. Nie istniała zresztą taka potrzeba, bo Rossner był dobrze znany w Moskwie i to niewątpliwie ułatwiało mu służbę, choć trzeba przyznać, że nie zawsze.

Popadłszy po raz kolejny w konflikt z prawem (za posiadanie nielegalnej literatury komunistycznej), w 1922 r. Rossner przedostał się nielegalnie na teren ZSRS. W Mińsku został kandydatem na członka WKP(b), działał też w organizacjach żydowskich. Tam też przez dwa lata chodził do szkoły partyjnej. W 1925 r. skierowano go do kuźni kadr komunistycznych, jaką był Komunistyczny Uniwersytet Mniejszości Narodowych Zachodu im. Juliana Marchlewskiego. Skończył tę uczelnię w 1927 r.

⁷ Komintern (ros. *Komunistyczny Międzynarodówka Komunistyczna*) – organizacja zrzeszająca partie komunistyczne wszystkich krajów, założona w Moskwie w marcu 1919 r. Wśród założycieli było 19 partii, w tym KPRP. Międzynarodówka postawiła sobie za cel doprowadzenie do rewolucji światowej. Partia członkowska musiała zobowiązać się do wspierania Rosji Sowieckiej w walce z kontrewolucją oraz do prowadzenia legalnej i nielegalnej walki o władzę w swoim kraju. Decyzje Komitetu Wykonawczego Kominternu były dla niej wiążące. Komintern *de facto* był instrumentem umożliwiającym władzom Związku Sowieckiego wpływanie na politykę we wszystkich krajach członkowskich, a także narzędziem ułatwiającym działalność wywiadu. Literatura na ten temat jest niezwykle obszerna i dostępna w wielu językach. Por. np. R. Nazarewicz, *Komintern a lewica polska. Wybrane problemy*, Warszawa 2008.

⁸ Rosyjskie Państwowe Archiwum Historii Społeczno-Politycznej w Moskwie (dalej RGASPI), f. 495, op. 252, d. 5976, Opinia na temat Izaaka Joffe, 5 VII 1944 r., k. 10.

⁹ Archiwum IPN w Warszawie (dalej AIPN), 707/732, t. 1, Ankieta specjalna Michała Rossnera, 29 XI 1948 r., k. 1–7.

¹⁰ RGASPI, f. 495, op. 252, d. 5976, Opinia na temat Izaaka Joffe, 5 VII 1944 r., k. 10.

¹¹ Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej Wydział Kadr (dalej KC), 237/XXIII-352, Życiorys, 8 V 1944 r., k. 7.

z opinią „dobrego leninowca”¹². Decyzją Sekcji Polskiej Kominternu został oddelegowany z powrotem na teren Polski. Działał w strukturach Komunistycznej Partii Polski m.in. na terenie Łodzi. Nie trwało to jednak długo, bo już w 1928 r. aresztowano go w trakcie spotkania komórki KPP i za nielegalną działalność skazano na pięć lat więzienia. Wyszedł na początku marca 1933 r., a niecały rok później po raz kolejny został zatrzymany za działalność komunistyczną i skazany na pięć lat. Dopiero amnestia w 1936 r. pozwoliła mu opuścić więzienie¹³.

Żeby uniknąć kolejnego aresztowania – a takim niewątpliwie skończyłaby się dalsza nielegalna działalność w szeregach KPP – podjął decyzję o wyjeździe do Hiszpanii, gdzie trwała wojna pomiędzy zwolennikami republiki i siłami narodowymi dowodzonymi przez gen. Francisco Franco. Motywował to po latach dwojako. Chciał wziąć udział w walce z faszyzmem, ale również odkupić swoje winy z 1928 r. Jak się bowiem okazało, po aresztowaniu przyznał się do przynależności do KPP, co uznawano wówczas za zdradę jej interesów. Przedostanie się w szeregi Brygad Międzynarodowych wymagało uzyskania zgody władz partyjnych, ale Rossner nie miał z tym problemów, bo wystarczająco długo działał w strukturach partii i był dobrze znany, a poza tym przeszedł przeszkolenie w Związku Sowieckim. Miał też kontakty z więzienia, co bardzo mu pomogło po przyjeździe do Hiszpanii, gdzie na stanowiskach kierowniczych nie brakowało wówczas Polaków. Jak pisał po latach, pierwszą osobą, którą spotkał w Albacete (baza Brygad Międzynarodowych), był Tadeusz Ćwik (znany tam jako Władysław Stopczyk)¹⁴. Nawiązał tam też kontakt z Gustawem Reicherem „Rwalem”¹⁵ i Kazimierzem Cichowskim

¹² RGASPI, f. 495, op. 252, d. 5976, Charakterystyka studenta sektora żydowskiego tow. Ledermana, 12 XII 1926 r., k. 165.

¹³ AAN, KC, 424/XVIII-350, Postanowienie w sprawie zwolnienia osadzonego Chemji Ledermana, 3 I 1936 r., k. 21.

¹⁴ Tadeusz Ćwik „Władysław Stopczyk” (1899–1968), działacz ruchu komunistycznego i związkowego. Członek KPRP/KPP od 1918 r. W lutym 1937 r. przyjechał do Hiszpanii, gdzie zajmował szereg stanowisk polityczno-wojskowych m.in. komisarza politycznego XIII Brygady Międzynarodowej im. Jarosława Dąbrowskiego. W czasie II wojny światowej w armii polskiej we Francji, a następnie na terenie Wielkiej Brytanii. Po powrocie do Polski członek PPS/PZPR. W latach 1953–1956 usunięty z szeregów partii. Szerzej zob. A. Grzybowski, *Ćwik Tadeusz [w:] Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1: A–D, Warszawa 1978, s. 497–499.

¹⁵ Gustaw Reicher „Rwal” (1900–1938), członek SDKPiL, KPRP, KPP. Jeden z liderów Komunistycznej Partii Górnego Śląska. Od kwietnia 1937 r. przedstawiciel KPP przy KC Komunistycznej Partii Hiszpanii (KPH). W grudniu 1937 r. wezwany do ZSRS i aresztowany. W czasie śledztwa przyznał się do uczestnictwa w antysowieckim spisku i działalności w Polskiej Organizacji Wojskowej (POW), a także do tego, że w 1937 r. prowadził wrogą politykę w armii republikańskiej, gdzie werbował członków POW. W trakcie rozprawy odwołał zeznania jako wymuszone przy użyciu siły. Roz-

„Hrabią”¹⁶. Ten ostatni zarządzał kadrami w bazie brygad i mianował go szefem sekcji polskiej. Rossner znał już wcześniej wielu komunistów, co niewątpliwie ułatwiało mu pracę, a dzięki możliwości opiniowania Polaków walczących w Hiszpanii zyskał też niezwykle cenną wiedzę, która przydała mu się po zakończeniu II wojny światowej.

Rossnera uznawano za stronnika Reichera i Cichowskiego i dlatego, gdy w szeregach XIII Brygady im. Jarosława Dąbrowskiego doszło do sporów pomiędzy polskimi komunistami z terenu II RP oraz tymi z zachodniej Europy, usunięto go ze stanowiska¹⁷. Trafił do Francji, gdzie został pozytywnie zaopiniowany przez nadzorujących Polaków przedstawicieli Kominternu „Jeana”¹⁸ i „Edo”¹⁹. Na początku 1940 r. znalazł się w Związku Sowieckim. Początkowo przebywał w domu wypoczynkowym MOPR pod Moskwą. Była to standardowa procedura, podczas której

strzelany. Zrehabilitowany w 1955 r. Szerzej zob. A. Kochański, *Reicher Gustaw* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 31, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988–1989, s. 11–13, Por. RGASPI, f. 495, op. 252, d. 318, Postanowienie Sądu Najwyższego ZSRR, 29 IV 1955 r., k. 1.

¹⁶ Kazimierz Cichowski „Hrabią”, „Winkler” (1887–1940), członek SDKPiL, KPRP, KPP, WKP(b). Pracownik organów centralnych Kominternu. W czasie wojny domowej w Hiszpanii kierował Wydziałem Kadr w bazie brygad międzynarodowych w Albacete. W sierpniu 1937 r. wezwany do Moskwy. Aresztowany i skazany na śmierć. Zrehabilitowany po 1956 r. Por. A. Tymieniecka, *Cichowski Kazimierz* [w:] *Słownik biograficzny...*, t. 1, s. 428–430.

¹⁷ Spór miał miejsce w czasie tzw. wielkiej czystki w ZSRS, kiedy sowiecki przywódca Józef Stalin wydał szereg rozkazów, mających w jego opinii wyeliminować „wrogów”, przede wszystkim w ramach partii komunistycznej. Reicher i Cichowski byli funkcjonariuszami Kominternu i obaj zginęli w czasie represji. Skupioną wokół nich grupę nazywano „polską”, bo składała się przede wszystkim z komunistów z ZSRS i Polski (jak Rossner). W skład drugiej grupy zwanej „francuską” wchodzili głównie emigranci – mieszkający we Francji Polacy, którzy właśnie z tego kraju trafili do Hiszpanii. W materiałach Kominternu można znaleźć sporo materiałów świadczących o konflikcie tych dwóch grup. Szerzej zob. D. Czerwiński, *Konflikty w XIII Brygadzie Międzynarodowej w świetle materiałów Kominternu* [w:] *Dąbrowszczacy i wojna domowa w Hiszpanii. Kontekst międzynarodowy – późniejsze losy – spory o pamięć*, red. D. Czerwiński, Gdańsk–Warszawa 2021 (w druku), s. 149–167.

¹⁸ Anton Iwanow Kozinarow „Bogdanow”, „Jean”, „towarzysz Jan” (1884–1942), członek Bułgarskiej Partii Komunistycznej (BPK) i WKP(b). Od 1925 r. przebywał na emigracji w ZSRS. Członek Biura Zagranicznego BPK. Specjalny wysłannik Kominternu do Hiszpanii. W 1940 r. wrócił nielegalnie do Bułgarii. Rozstrzelany w 1942 r. Por. F. Firsov, *Sekretariat Komunistycznego Międzynarodowego Związku Robotniczego*, Moskwa 2011, s. 395.

¹⁹ Edoardo D’Onofrio „Fimen”, „Edo” (1901–1973), członek Włoskiej Partii Komunistycznej (WPK) od 1921 r. W latach 1923–1925 w Leningradzie. W 1925 r. skierowany do Włoch, a w 1926 r. włączony w skład KC WPK. Od 1935 r. na emigracji we Francji. W latach 1936–1937 pracownik Komisji Kadr KC WPK. W Hiszpanii od 1937 r. zajmował się kadrami Brygady im. Garibaldi. W 1938 r. skierowany do specjalnej komisji ds. cudzoziemców przy KPH. W maju 1939 r. wrócił do ZSRS, gdzie kontynuował pracę w aparacie Kominternu.

niewątpliwie po raz kolejny badano jego przeszłość. W marcu 1941 r. wyjechał do Rostowa nad Donem, gdzie pracował w fabryce obuwia. W sierpniu wrócił do Moskwy, ale w żadnym z dostępnych dokumentów nie udało się znaleźć informacji, po co tam przyjechał. W październiku 1941 r., kiedy Wehrmacht zbliżał się do stolicy Związku Sowieckiego, Rossner ewakuował się do Ufy, a następnie Samarkandy. Przez półtora roku pracował tam w lokalnym kinie, a w marcu 1943 r. został instruktorem w Centralnym Obozie Jeńców nr 27. Jego zadaniem było wyłuskiwanie Polaków przydatnych do ewentualnej służby w tworzącym się na terenie ZSRS wojsku polskim²⁰.

Po nieco ponad roku w jego szeregach znalazł się sam Rossner, pełniąc tam obowiązki szefa wydziału personalnego Zarządu Polityczno-Wychowawczego Sztabu Formowania WP w Sarnach, a następnie Żytomierzu. Po przyjeździe do Lublina, na początku września 1944 r., trafił do Cenzury Wojennej tworzącej się w strukturach Resortu Bezpieczeństwa Publicznego²¹. Jak pisał potem w jednym z życiorysów, „wobec tego, że nie mogłem pracować z tow. Wierbłowską, prosiłem o przeniesienie do innej pracy”²². Rossnerowi chodziło o powołaną na szefową całego pionu Hannę Wierbłowską²³. Z zachowanych materiałów nie wynika, czy mieli oni ze sobą jakiś konflikt. Jest to jednak bardzo możliwe, jeśli weźmie się pod uwagę tempo zmian zachodzących w cenzurze w 1944 r. W rozkazach personalnych z początku września pojawił się ponadto pewien chaos. Rossner został mianowany kierownikiem Oddziału Cenzury Wojskowej, a kilka dni później na kierownika Wydziału Cenzury Wojennej powołano Wierbłowską. Nie wiadomo, czy było to celowe działanie, ale została ona przełożoną byłego dąbrowszczaka. Już w listopadzie doszło jednak do zmiany, gdyż Rossnerowi udało się załatwić przeniesienie do Milicji Obywatelskiej. Formalnie stało się to z dniem 6 grudnia 1944 r., ale niewykluczone, że w rzeczywistości doszło do tego nieco wcześniej. Wierbłowska ponaglała nawet centralę RBP, aby szybciej zdjęła go z ewidencji jej wydziału, bo „mjr Rossner u nas nie pracuje”²⁴.

W Komendzie Głównej MO Rossner po raz kolejny miał odpowiadać za sprawy kadrowe. Najpierw mianowano go kierownikiem, a następnie, po zmianie nazewnictwa – szefem Wydziału (Oddziału) Personalnego.

²⁰ AAN, KC, 237/XXIII-352, Życiorys, 26 V 1952 r., k. 24.

²¹ AIPN, 707/732, t. 1, Wyciąg z rozkazu personalnego Naczelnego Dowództwa WP, 28 VIII 1944 r., k. 62.

²² AAN, KC, 237/XXIII-352, Życiorys, 26 V 1952 r., k. 24v.

²³ Hanna Wierbłowska „Fagot” (1893–1964).

²⁴ AIPN, 707/732, t. 1, Pismo Hanny Wierbłowskiej do kierownika Wydziału Personalnego RBP, 8 XII 1944 r., k. 61.

Patrząc na charakterystyki jego pracy, trzeba podkreślić, że nie zawsze były one pozytywne i jeśli brać pod uwagę tylko ten element oceny jego pracy zawodowej, można się dziwić, że tak długo zajmował kierownicze stanowiska²⁵. W październiku 1947 r. oceniający go ppłk Piątkowski (szef Wydziału Specjalnego KGMO) zapisał: „na stanowisku szefa Wydziału Personalnego KGMO pracuje od 1945 r. Na tymże stanowisku nie wykazał, że stoi na wysokości zadania, nie umie pracy zorganizować, wszystko robi sam, nikt nie jest odpowiedzialny za powierzoną pracę. Nie umie utrzymać autorytetu u podwładnych. W Wydziale Personalnym KGMO panuje chaos”²⁶. Analizując taką opinię, można przyjąć, że w kierowanej przez Rossnera komórce źle się działo. Nie został on jednak odwołany i nadal pełnił swą funkcję. Niewykluczone, że w zachowaniu kierowniczego stanowiska pomogły mu dawne znajomości z czasów nielegalnej działalności, wojny w Hiszpanii czy pobytu w Związku Sowieckim. Trzeba pamiętać, że wiceministrem bezpieczeństwa był przez cały ten czas Mieczysław Mietkowski, a zastępcą komendanta głównego MO – inny dąbrowszczak, gen. Franciszek Książarczyk.

Takie towarzyskie układy działały również w odwrotnym kierunku. Dzięki pracy w kadrach Rossner miał możliwość zatrudniania w milicji swoich dawnych znajomych. Analiza akt byłych dąbrowszczaków, którzy znaleźli się po II wojnie światowej w szeregach aparatu bezpieczeństwa, niejednokrotnie pokazuje, że w przyjęciu do służby pomagali im dawni koledzy lub przełożeni, pełniący wyższe stanowiska w powojennej rzeczywistości²⁷. Takie możliwości miał też Rossner. Oczywiście, nadużyciem byłoby twierdzenie, że decydował o wszystkim jednoosobowo i przyjmował do MO wyłącznie dąbrowszczaków. Na bazie zachowanych materiałów można jednak zaryzykować stwierdzenie, że nie było to bez znaczenia. W aktach części ze służących w milicji byłych ochotników z Hiszpanii można znaleźć ślady interwencji szefa kadr lub pisma bezpośrednio do niego adresowane. Ich nadawcami byli z reguły pełniący wysokie stanowiska dawni brygadziści. W aktach Macieja Jabłońskiego zachowała się krótka, zaadresowana do Rossnera notatka Eugeniusza Szyra: „skierowuję do Was ob. Batóg [Andrzeja], Wolniak [Eugeniusza] i Jabłońskiego [Macieja] – Dąbrowszczaków,

²⁵ Trudno oprzeć się wrażeniu, że zajmował on stanowisko dzięki wcześniejszym zasługom. Na obecnym etapie badań należy to jednak traktować jako hipotezę.

²⁶ AIPN, 707/732, t. 1, Charakterystyka szefa Wydziału Personalnego KGMO, 27 X 1947 r., k. 65.

²⁷ Por. D. Czerwiński, *Dąbrowszczacy w aparacie bezpieczeństwa Polski Ludowej. Próba wstępnej analizy zjawiska i postulaty badawcze* [w:] *Dąbrowszczacy i wojna...*, s. 330–352.

którzy chcą służyć w Milicji Obywatelskiej”²⁸. Innym przypadkiem był Emil Dziurdzia. Podobnie jak wyżej wymienieni, przyjechał on po wojnie do Polski i szukał zajęcia. Udał się więc do znanych sobie osób. Początkowo zgłosił się we Wrocławiu do Jana Rutkowskiego „Szymona”, ale ostatecznie został skierowany do Rossnera. W jego aktach znajduje się odręczna notatka innego dąbrowszczaka, płk. Bolesława Jelenia: „Zgłosił się do Szymona tow. Dziurdzia. Szymona nie ma i nie wiem, kiedy będzie mógł go załatwić. Dziurdzia chciałby służyć w Milicji. Skierowuję go więc do Ciebie, jako najbardziej kompetentnego w tej sprawie. Jeżeli jest możliwe zaangażowanie go, byłoby wskazane ulokować go już dziś w MO, gdyż nie ma gdzie się podziać”²⁹. Jeleń dodał też symptomatyczny dopisek: „proszę mi wybaczyć, że angażuję cię, ale sądzę, że tobie nie będzie trudno tę sprawę załatwić, a sam nie mam żadnych kompetencji do załatwienia stanowiska”³⁰.

Podobne mechanizmy działały też w przypadku kierowania przez Rossnera ludzi do innych pionów aparatu bezpieczeństwa. Wszędzie tam znalazły się zapisy o służbie w Hiszpanii i o tym, że delegowany człowiek jest „dobrym komunistą” znanym w środowisku dąbrowszczaków³¹. Zachowane dokumenty wskazują też, że znajomości z Rossnerem były wykorzystywane do załatwiania innych spraw. Jeden z dąbrowszczaków ze Szczecina wyrokiem sądu wojskowego z 1946 r. został skazany na pięć lat więzienia m.in. za używanie broni po pijanemu, nielegalne przeszukanie i napaść na kobietę. Jego znajomi dotarli jednak do szefa milicyjnych kadr, który skontaktował się w tej sprawie z kierownictwem KC PPR. W aktach funkcjonariusza zachowało się pismo Rossnera adresowane do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej (na ręce Wacława Lewikowskiego), które wiele mówi o podejściu kadrowca do swoich dawnych kolegów. Przede wszystkim podkreślał on związki ukaranego z partią komunistyczną przed wojną w Hiszpanii i dobrą opinię, jaką cieszył się wśród byłych ochotników. W dalszej części pisma możemy znaleźć fragment, który miał przekonać decydentów. „Jakkolwiek dopuścił się poważnego wykroczenia, z wyroku sądu widać stronniczość o odcieniu reakcyjnym w stosunku do byłego ochotnika z Hiszpanii i komunisty. Chociaż charakteryzuje go pewna lekkomyślność i jego

²⁸ AIPN, 698/1191, t. 1, Pismo płk. Eugeniusza Szyra do ppłk. Michała Rossnera, 1 X 1945 r., b.p.

²⁹ Oddziałowe Archiwum IPN w Białymstoku, 043/1374, Pismo do pułkownika Michała Rossnera, [1946 r.], k. 7.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Por. np. Oddziałowe Archiwum IPN w Katowicach, 0146/183, Pismo ppłk. Michała Rossnera do ppłk. Józefa Kratko, 26 XI 1945 r., k. 13.

trochę zanarchizowany [*sic*], jest on jednak pewny politycznie, oddany i zdolny [...] Uważam, że człowiek ten wart jest, ażeby mu pomóc”³². Interwencja nie przyniosła skutku od razu, ale okazała się na tyle skuteczna, że już w 1949 r. skazanemu funkcjonariuszowi cofnięto degradację i przywrócono stopień oficerski³³.

Ogólna zmiana w podejściu do dąbrowszczaków, jaka nastąpiła na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych, miała swoje konsekwencje również dla kariery Rossnera³⁴. Nie został on wprawdzie aresztowany jak np. gen. Waław Komar, ale przesunięto go do innej pracy. Trudno zresztą rozpatrywać tę zmianę jako całkowitą degradację, trafił bowiem do pionu politycznego, gdzie jego doświadczenie mogło się przydać. Zmiany nastąpiły na początku 1950 r. Wszystko zaczęło się od pisma szefa Głównego Zarządu Politycznego WP gen. Edwarda Ochaba do KC PZPR. Zaproponował on przeniesienie Rossnera na stanowisko szefa Katedry Marksizmu-Leninizmu Akademii Sztabu Generalnego im. Karola Świerczewskiego. Argumentował to tym, że nie mają żadnego kandydata, a „tow. Rossner posiada odpowiednie kwalifikacje i wyraża chęć pracy w tej dziedzinie”³⁵. Ostatecznie jednak dotychczasowy szef kadr pozostał w milicji. Objął stanowisko szefa Oddziału Szkoleniowo-Politycznego KGMO, a na jego miejsce powołano innego dąbrowszczaka, Romana Melchiora, którego do MO ściągnął sam Rossner³⁶.

Na nowym stanowisku oceny Rossnera były różne, ale z biegiem czasu coraz gorsze. W pierwszym okresie sprawowania funkcji podkreślano przede wszystkim, że ma doświadczenie ze szkół sowieckich, więc jest specjalistą „w dziedzinie marksizmu”³⁷. Z czasem zaczęły się jednak pojawiać wątpliwości co do jego działań. Podkreślano, że

³² Oddziałowe Archiwum IPN w Szczecinie, 0118/3488, Pismo szefa Wydziału Personalnego KGMO do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej KC PPR, 5 IV 1947 r., k. 36.

³³ *Ibidem*, Odpis pisma Wojskowej Prokuratury Okręgowej II w Bydgoszczy do KGMO, 8 VI 1949 r., k. 37.

³⁴ Był to okres wzmożonego poszukiwania „wroga wewnętrznego”. Szerzej zob. np. R. Spałek, *Komuniści przeciw komunistom. Poszukiwanie wroga wewnętrznego w kierownictwie partii komunistycznej w Polsce w latach 1948–1956*, Warszawa 2014. Największa liczba dąbrowszczaków została zwolniona z wywiadu, kierowanego wówczas przez gen. Waławę Komara (W. Bagiński, *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945–1961*, t. 1, Warszawa 2017, s. 127 i n.).

³⁵ AAN, KC, 237/XXIII-352, Pismo gen. Edwarda Ochaba do KC PZPR, 19 I 1950 r., k. 29.

³⁶ Melchior w życiorysie podkreślił wyraźnie, że w Hiszpanii został skierowany bezpośrednio do wydziału kierowanego przez Rossnera i był tam jego podwładnym. Por. AIPN, 01753/66, Pismo Wydziału Personalnego KC PPR do KGMO, 16 II 1946 r., k. 12.

³⁷ AIPN, 707/732, t. 1, Charakterystyka szefa Oddziału Szkoleniowo-Politycznego KGMO, 3 XI 1950 r., k. 67.

posiada wiedzę, ale nie potrafi odpowiednio zapanować nad dobo-rem odpowiednich ludzi do aparatu szkoleniowego. Zapoznawszy się z tymi ocenami, sam Rossner twierdził, że „zna kadry”, a oceny są „niesprawiedliwe”³⁸. Niewykluczone, że te pogarszające się opinie miały drugie dno. W 1952 r. napisał obszerny życiorys, który znalazł się w jego aktach partyjnych. Dokładnie opisał tam swoją działalność przed rozpoczęciem służby w organach bezpieczeństwa. Motywem przewodnim całego dokumentu były tłumaczenia związane z wydarzeniami z 1928 r. Starał się on argumentować swoje działanie „rewolucyjną nadgorliwością” oraz używaniem przemocy przez policję. Niewątpliwie mogło to wywołać zainteresowanie Departamentu X Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, który kontrolował wówczas funkcjonariuszy aparatu. Rossner sam przyznawał, że wezwanie go w 1950 r. na rozmowę do ministra gen. Stanisława Radkiewicza nie było przypadkiem³⁹. Co interesujące, twierdził później, że gdyby rozmawiał tylko z ministrem, to opowiedziałby mu o całej sytuacji⁴⁰. Na spotkaniu był jednak również długoletni szef Departamentu Kadr bezpieki, płk Mikołaj Orechwa, co miało spowodować, że w końcu niczego nie ujawnił. Nie wiadomo, czy chodziło tylko o wydarzenia z 1928 r., czy szukano też jakichś innych niewygodnych faktów z życiorysu Rossnera, ale na pewno bacznie śledzono jego poczynania (o czym świadczą wspomniane już wcześniej dopiski w aktach osobowych). Jednocześnie próbowano go zdjąć ze stanowiska. W kwietniu 1953 r. wniosek o przekazanie Rossnera do dyspozycji KC PZPR został zablokowany przez wspomnianego już gen. Księżarczyka. Oficjalnie motywowano to „brakiem ludzi do obsady”, ale pamiętać należy, że Księżarczyk również był dąbrowszczakiem⁴¹.

W 1956 r. sytuacja się zmieniła. W KGMO dokonano reformy strukturalnej, w ramach której połączono szkolenie ze sprawami kadrowymi. Spowodowało to likwidację stanowiska zajmowanego do tej pory przez Rossnera. Zaproponowano mu objęcie funkcji członka Centralnej Komisji Personalnej (później inspektora do spraw nauki). Byłaby to

³⁸ *Ibidem*, Charakterystyka, 15 I 1952 r., k. 69.

³⁹ W kartotekach po Departamencie X MBP nie zachowały się informacje na temat Rossnera. Na pewno jednak sprawdzano jego kontakty poza granicami PRL. Por. AIPN, 707/732, t. 2, Notatka służbowa ze spotkania z informatorem „N”, 19 II 1953 r., k. 45.

⁴⁰ Radkiewicz sam był podejrzewany o pisemne wyrzeczenie się partii komunistycznej w czasie śledztwa Policji Państwowej (Z. Błażyński, *Mówi Józef Światło. Za kulisami bezpieki i partii 1940–1955*, Londyn 1985, s. 44).

⁴¹ AIPN, 707/732, t. 1, Wniosek personalny w sprawie Michała Rossnera, 9 IV 1953 r., k. 71.

degradacja, choć bez zmniejszenia poborów. Sam zainteresowany się na to nie zgodził, jednoznacznie podkreślając, że jedynym możliwym stanowiskiem, jakie może zająć, jest funkcja szefa połączonych oddziałów. Jak napisał komendant główny MO w piśmie do ministra spraw wewnętrznych: „płk Rossner w przeciwnym wypadku prosi o zwolnienie z MO”⁴². Nie stało się to jednak od razu. Po przekazaniu do dyspozycji komendanta Rossnera mianowano oficjalnie starszym inspektorem kierownictwa Oddziału Kadr i Szkolenia KGMO. Taki stan trwał od listopada 1956 r. do lutego 1957 r., kiedy to po konflikcie z ówczesnym szefem kadr MO płk. Ignacym Borkowskim ostatecznie złożył on raport o zwolnienie ze służby⁴³.

Rossner został formalnie zwolniony z dniem 30 kwietnia 1957 r. i przeszedł na rentę partyjną wypłacaną przez KC PZPR. Nie angażował się w działania polityczne, ale udzielał się w Wydziale Historii Partii przy KC PZPR. Zmarł 6 grudnia 1965 r. w Warszawie. Pochowany jest na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach.

W powojennym aparacie bezpieczeństwa służbę pełniło ponad trzystu dąbrowszczaków. Ich losy potoczyły się różnie. Jedni – jak Rossner – pomimo różnych zarzutów utrzymali się do emerytury, a inni – jak ci skupieni wokół szefa wywiadu Wacława Komara – trafili do więzień i byli represjonowani. Kariera Rossnera to tylko jeden przypadek, ale bez takich przyczynków nie da się stworzyć naukowego opracowania, które pokaże, jak dawni ochotnicy z Hiszpanii odnaleźli się w realiach Polski „ludowej”.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN).
- Archiwum IPN w Warszawie (AIPN).
- Oddziałowe Archiwum IPN w Białymstoku (AIPN Bi).
- Oddziałowe Archiwum IPN w Katowicach (AIPN Ka).
- Oddziałowe Archiwum IPN w Szczecinie (AIPN Sz).
- Rosyjskie Archiwum Historii Społeczno-Politycznej w Moskwie (RGASPI).

Opracowania

- Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwa-grzyk, Warszawa 2005.

⁴² *Ibidem*, Pismo do ministra spraw wewnętrznych, 2 V 1956 r., k. 73.

⁴³ AIPN, 707/732, t. 2, Raport do komendanta głównego MO, 11 II 1957 r., k. 4.

- Bagieński W., *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945–1961*, t. 1, Warszawa 2017.
- Błażyński Z., *Mówi Józef Światło. Za kulisami bezpieki i partii 1940–1955*, Londyn 1985.
- Czerwiński D., *Dąbrowszczacy w aparacie bezpieczeństwa Polski Ludowej. Próba wstępnej analizy zjawiska i postulaty badawcze [w:] Dąbrowszczacy i wojna domowa w Hiszpanii. Kontekst międzynarodowy – późniejsze losy – spory o pamięć*, red. D. Czerwiński, Gdańsk–Warszawa 2021 (w druku).
- Czerwiński D., *Konflikty w XIII Brygadzie Międzynarodowej w świetle materiałów Kominternu [w:] Dąbrowszczacy i wojna domowa w Hiszpanii. Kontekst międzynarodowy – późniejsze losy – spory o pamięć*, red. D. Czerwiński, Gdańsk–Warszawa 2021 (w druku).
- Firsov F., *Sekriety Kommunistycznego Internacionała. Szifropieriepiska*, Moskwa 2011.
- Frazik W. (i in.), *Ludzie bezpieki województwa krakowskiego. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwie krakowskim w latach 1945–1990. Informator personalny*, wyd. 2, Kraków 2009.
- Frazik W. (i in.), *Twarze krakowskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Krakowie. Informator personalny*, Kraków 2006.
- Friszke A., *Państwo czy rewolucja. Polscy komuniści a odbudowanie państwa polskiego 1892–1920*, Warszawa 2020.
- Grzybowski A., *Ćwik Tadeusz [w:] Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1: A–D, Warszawa 1978.
- Kadra bezpieki 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych aparatu bezpieczeństwa w województwach śląskim/katowickim, bielskim i częstochowskim*, wstęp i red. W. Dubiański, A. Dziuba, A. Dziurok, Katowice 2009.
- Kochański A., *Reicher Gustaw [w:] Polski Słownik Biograficzny*, t. 31, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988–1989.
- Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa 1944–1956*, t. 1, red. W. Bagieński, M. Dźwigał, Warszawa 2020.
- Ludzie bezpieki w walce z Narodem i Kościołem. Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978. Centrala*, oprac. M. Piotrowski, wyd. 2, Lublin 2000.
- Nazarewicz R., *Komintern a lewica polska. Wybrane problemy*, Warszawa 2008.
- Spałek R., *Komuniści przeciw komunistom. Poszukiwanie wroga wewnętrznego w kierownictwie partii komunistycznej w Polsce w latach 1948–1956*, Warszawa 2014.
- Twarze bezpieki 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwach pomorskim/byd-*

Kariera dąbrowszczaka. Michał Rossner i jego służba w organach bezpieczeństwa

goskim, toruńskim i wrocławskim. Informator personalny, red. M. Szymaniak, Bydgoszcz–Gdańsk 2010.

Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej 1944–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa. Informator personalny, red. J. Izdebski, K. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2007.

Tymieniecka A., Cichowski Kazimierz [w:] *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1: A–D, Warszawa 1978.

Streszczenie: Michał Rossner przez kilkanaście lat pełnił stanowiska kierownicze w aparacie bezpieczeństwa. Był doświadczonym, przeszkolonym w ZSRS działaczem partii komunistycznej, ale jednocześnie uczestnikiem wojny w Hiszpanii, przez co znajdował się niekiedy pod baczną kontrolą. Tekst przedstawia nie tylko służbę Rossnera w organach bezpieczeństwa. Pokazuje również jego drogę do stanowisk i mechanizmy, jakie pomagały mu utrzymać się w służbie przez kilkanaście lat.

Słowa kluczowe: dąbrowszczacy, wojna domowa w Hiszpanii, Michał Rossner, aparat bezpieczeństwa, Milicja Obywatelska

Daniel Czerwiński, doktor, historyk, pracownik IPN w Gdańsku. Jego zainteresowania naukowe skupiają się wokół aparatu bezpieczeństwa w PRL oraz dziejów polskiego ruchu komunistycznego i udziału Polaków w hiszpańskiej wojnie domowej. Autor monografii *Pierwsza dekada. Aparat bezpieczeństwa w województwie gdańskim w latach 1945–1956* (Gdańsk 2016). Członek zespołu redakcyjnego albumu *Mapa terroru. Śladami zbrodni komunistycznych w województwie gdańskim (1945–1956)* (Gdańsk 2016).

Career of a Dąbrowski's Soldier. Michał Rossner and His Service in the Security Apparatus. The Outline of the Problem

Abstract: Michał Rossner held managerial positions in the security apparatus for more than a dozen years. He was an experienced communist party activist, trained in the Union of Soviet Socialist Republics (USSR), but at the same time, he also fought in the Civil War in Spain, which sometimes put him under scrutiny. The text presents not only Rossner's service in the security apparatus. It also shows his career path to positions and the mechanisms that helped him stay in the service for several years.

Keywords: Jarosław Dąbrowski's International Brigade, Spanish Civil War, Michał Rossner, security apparatus, Citizens' Militia

Daniel Czerwiński

Daniel Czerwiński, PhD, a historian, an employee of the Institute of National Remembrance in Gdańsk. His research interests focus on the security apparatus in the People's Republic of Poland, the history of the Polish communist movement and the participation of Poles in the Spanish Civil War. Author of the monograph *Pierwsza dekada. Aparat bezpieczeństwa w województwie gdańskim w latach 1945–1956* [The First Decade. The Security Apparatus in the Gdańsk Voivodship in 1945–1956] (Gdańsk, 2016). Member of the editorial team of the album *Mapa terroru. Śladami zbrodni komunistycznych w województwie gdańskim w latach 1945–1956* [Map of Terror. Tracing Communist Crimes in the Gdańsk Voivodship in 1945–1956] (Gdańsk, 2016).